

CULTURAL AND PHILOSOPHICAL PARADIGM OF UKRAINIAN CIVILIZATIONAL IDENTITY IN TODAY'S DIMENSIONS

КУЛЬТУРНО-ФІЛОСОФСЬКА ПАРАДИГМА УКРАЇНСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЙНОЇ САМОБУТНОСТІ У ВИМІРАХ СЬОГОДЕННЯ

VICTORIA VOSHCHENKO, IRYNA DENYSOVETS

Abstract:

The problem of interpretation of the civilizational identity of the Ukrainian lands in the dimensions of the present is investigated. Modern globalization transformations actualize the issues of preserving cultural identity and defining strategic directions of society development. The most important point in the civilized choice of living standards for many countries today is the choice between the Western world and Eurasia. It is noted that the issue of civilizational identity and definition of vectors of development of the country as a subject of world history is extremely urgent and relevant, as it is primarily the choice of lifestyle and values that determine its citizens at one stage or another. It is on this basis that foreign policy priorities are chosen. It is proved that the choice of civilization is not the choice of a place in the world, but the definition of paradigms and strategies for the realization of one's own development in the world, which can exist as a real national idea. It is substantiated that the civilizational choice of a country should not contradict the archetypes of its culture and the peculiarities of the mentality of its people. Every culture has its own mission and destination, rooted in its deep foundations. Choosing the development in the civilizational context of an open democratic society, Ukraine makes a Euro-Atlantic choice, but does not lose the distinctive features of cultural and historical experience. Perceiving the individual, his rights, dignity and freedom as the highest values, he chooses the Western world, Western civilization in general. The realization of Ukraine's global civilizational choice means the creation of its civilizational project - the image of the future, which generates a strategy of

free, dignified and effective implementation in the world, in the process of which cultural identity is combined with the progress of civilization.

Podsumowanie:

Badany jest problem interpretacji tożsamości cywilizacyjnej ziem ukraińskich w wymiarze współczesności. Współczesne przemiany globalizacyjne aktualizują problematykę zachowania tożsamości kulturowej i określania strategicznych kierunków rozwoju społeczeństwa. Najważniejszym punktem cywilizowanego wyboru standardu życia dla wielu krajów jest dziś wybór między światem zachodnim a Eurazją. Zwraca się uwagę, że kwestia tożsamości cywilizacyjnej i określenia wektorów rozwoju kraju jako podmiotu historii świata jest niezwykle pilna i aktualna, gdyż to przede wszystkim wybór stylu życia i wartości determinują jego obywateli na pewnym etapie lub inne. Na tej podstawie wybiera się priorytety polityki zagranicznej. Udowodniono, że wybór cywilizacji nie jest wyborem miejsca na świecie, ale określeniem paradygmatów i strategii realizacji własnego rozwoju w świecie, który może istnieć jako prawdziwa idea narodowa. Udowodniono, że cywilizacyjny wybór kraju nie powinien być sprzeczny z archetypami jego kultury i specyfiką mentalności jego mieszkańców. Każda kultura ma swoją misję i powołanie, zakorzenione w jej głębokich fundamentach. Wybierając rozwój w cywilizacyjnym kontekście otwartego społeczeństwa demokratycznego, Ukraina dokonuje wyboru euroatlantyckiego, nie tracąc jednak charakterystycznych cech doświadczenia kulturowego i historycznego. Postrzegając jednostkę, jej prawa, godność i wolność jako najwyższe wartości, wybiera świat zachodni, ogólnie cywilizację zachodnią. Realizacja globalnego wyboru cywilizacyjnego Ukrainy oznacza stworzenie jej projektu cywilizacyjnego - obrazu przyszłości, który generuje strategię swobodnej, godnej i skutecznej realizacji w świecie, w procesie której tożsamość kulturowa łączy się z postępowaniem cywilizacyjnym.

Філософське осмислення самотності будь-якої країни передбачає дослідження проблеми культурно-цивілізаційної належності її нації. Україна має особливий, унікальний шлях розвитку, зумовлений специфікою географічного розташування між Сходом і Заходом, що дає змогу розглядати її як «прикордонну» соціокультурну спільноту. Українське суспільство в ході свого історичного розвитку запозичувало риси двох протилежних світів – європейського (західного) та азійського (східного).

Питання цивілізаційного виміру ідентичності нашої країни на

сьогодні залишається актуальним з огляду на визначення стратегічних напрямів її розвитку в умовах глобалізації. Важливими в цьому контексті є дослідження П. Кравченка, С. Пирожкова, С. Крилова, Я. Любивою, М. Михальченка, Л. Залізняка, М. Поповича, З. Самчука, Б. Глотова, В. Скоблика, В. Гончаревського та ін.

Визначаючи роль вітчизняного культурно-історичного досвіду в українській державобудівничій концепції, дослідник П. Кравченко виклав власне бачення проблеми цивілізаційної належності України у порівняльному аспекті «Схід-Захід». Філософ наголошує на тому, що наша країна перебуває в епіцентрі досить відмінних і навіть суперечливих потоків культурної експансії з Візантії, Скандинавії, із Заходу Європи та глибин Азії. Матеріальна і духовна культура України не просто рівномірно увібрала в себе зовнішні впливи. Для її історичного розвитку характерними були порівняно різкі зміни культурної та цивілізаційної орієнтації. П. Кравченко зазначає, що особливо важливі для українського народу такі історичні моменти, як прийняття християнства від Візантії, монголо-татарська навала й поступова перебудова суспільства за західноєвропейським зразком, що розпочалося задовго до козаччини і Гетьманщини, але триває й нині. Проте український культурно-історичний досвід потребує своєї порівняльної ідентифікації у контексті «Схід-Захід»¹.

Розмірковуючи над перспективами подальшого розвитку України в умовах незалежності, філософ виокремлює ряд проблем, а саме: співвідношення української національної ідеї та системи факторів західного досвіду, «пересадженого» на традиційний український ґрунт; неминучість успадкування Україною криз і катастроф техногенної цивілізації у разі вибору західної соціально-культурної орієнтації. П. Кравченко акцентує на тому, що наша країна, розвиваючись у контексті «Схід-Захід», повинна спиратися на власний культурно-історичний досвід, який об'єднує східні і західні орієнтації².

Зазначимо, що філософське осмислення української самобутності на сучасному етапі здійснюється переважно у контексті цивілізаційної концепції, яка, роблячи акцент на духовно-культурних зв'язках нашої країни із західноєвропейським світом, враховує її унікальність і специфічний шлях розвитку. Проте, на нашу думку, не варто відкидати лінійну інтерпретацію історичних трансформацій, яку доцільно

1 Кравченко П. Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення (Соціально-філософські аспекти). К. : ГЕНЕЗА, 2001. С.103-104.

2 Там само. С.113.

використовувати для виявлення закономірностей протікання економічних процесів. Нашій країні притаманні самобутні специфічні риси, тому при визначенні її ідентичності необхідно застосовувати системний, конвергентний підхід, який передбачає вивчення симбіозу різнобічних впливів на генезу державотворення, соціально-економічні умови розвитку українського народу упродовж віків.

Визначаючи місце Української держави у загальноісторичному контексті, необхідно враховувати, що окремі її регіони розвивались у різних умовах: східні перебували під впливом Росії, західні – Литви, Польщі та Австро-Угорщини, а південно-західні – Туреччини. Це сприяло появі мозаїчного етносоціального, економічного й політичного устрою, формувало неоднорідну ментальність населення. Тому дуже складно однозначно визначити ті домінуючі риси, які б характеризували особливості історичного поступу України. Проте у цьому питанні недоречно ані надмірна орієнтація на східну модель розвитку, ані модерна вестернізація.

Цивілізаційна модель суспільного розвитку як провідна методологія використовується науковцями у контексті дослідження середньовічної історії України. Український дослідник В. Гончаревський вважав, що сучасне визначення подальших шляхів історичного поступу України пов'язане з актуальністю осмислення періоду Київської Русі, який є ключовою віхою минулого нашої країни епохи Середньовіччя³[. Практично одностайне визнання Києво-Руської спадщини як невід'ємної складової історії нашої країни, а самої ранньофеодальної монархії як першої праукраїнської держави, актуалізувало проблему визначення її цивілізаційної належності. Київська Русь була втіленням єдності слов'янських народів у межах єдиного соціокультурного утворення та початком становлення східної православної цивілізації внаслідок християнізації, що призвело до утворення дочірньої гілки візантійського православ'я.

У польсько-литовську добу українські землі більш активно долучилися до здобутків західної культури, проте українська православна церква була позбавлена опіки державної влади, більш того, нею переслідувалася. Політика посилення польсько-католицької експансії (після Люблінської унії 1569 року) відчужувала русинів від політичного й економічного життя країни, а тому сприяла їх культурно-цивілізаційній ізоляції через православну віру.

3 Гончаревський В. Дослідження середньовічної історії України у контексті використання цивілізаційного підходу в сучасній вітчизняній історіографії. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2011. № 4 (51). С. 98.

Б. Глозов також зазначав, що на засадах православ'я здійснювалася культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу в межах Гетьманщини. Належність до православного віросповідання була ознакою культурної ідентичності руськості (українства), а тому вплинула на характер і результат козацько-селянської війни під проводом Б. Хмельницького як її ідеологічна передумова.

Науковець акцентує на тому, що уніатство (греко-католицьке віросповідання) не варто однозначно звинувачувати в руйнації українського культурно-цивілізаційного буття, у полонізації та латинізації. Об'єктивно воно було і вікном до Європи. Через греко-католицьку церкву Україна зазнавала європейських культурних впливів, залучалася до освіти, а головне – навчалася застосовувати набуті знання на ґрунті рідної культури. Уніатська церква ніби ввела частину українського народу в зону впливу західної цивілізації, але її прихожани були «католиками православного обряду», що обумовлювало їхню меншовартість стосовно римо-католиків⁴.

При вивченні самотності українських земель стає в нагоді й методологічна концепція А. Тойнбі, яка слугує інструментарієм для відображення культурно-цивілізаційної ідентифікації України. Британський філософ вважав нашу країну «форпостом» концентрації вітальності православного суспільства. На нашу думку, при визначенні цивілізаційної належності необхідно враховувати роль релігійного чинника як духовно-світоглядної ознаки того чи іншого народу. Зазначимо, що А. Тойнбі зараховував українські землі до християнської православної цивілізації, яка разом із західною християнською була спадкоємицею еллінського суспільства⁵. Землі, розташовані у верхньому басейні Дніпра, на думку філософа, були ареною протистояння осілого суспільства та кочовиків, яке завершилося завоюванням номадів і їхньою асиміляцією з боку автохтонного населення. Значна роль при цьому відводилася козацтву, яке британський мислитель вважав захисником православ'я, військовим братством, носієм розвинутої землеробської культури⁶. На думку А. Тойнбі, православна християнська цивілізація була подібною до західної християнської, що проявилася у прагненнях до «універсальної держави», «універсальної церкви», проте експансія православного суспільства була менш масштабною, ніж західного католицького.

4 Глозов Б. Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу: автореф. дис.д-р іст. наук. Дніпропетровськ. 2008. С. 13.

5 Тойнби А. Постигание истории: Пер. с англ. / Сост. Огурцов А.П.; Вступ. ст. Уколовой В.И.; Закл. ст. Рашковского Е.Б. М. : Прогресс, 2003. 608 с. (Историческая библиотека). С. 42.

6 Там само. С. 141.

Українські землі, таким чином, виявилися своєрідним містком, через який католицька церква прагнула поширити свій вплив на Схід. Це відбилося на самотності розвитку земель, що знаходились у полі одночасної протидії і взаємодії двох світів – Східного і Західного.

З огляду на вищесказане, можна стверджувати, що специфічна унікальність історичного досвіду України спонукає науковців до визнання необхідності визначення власної соціокультурної ідентичності. На сьогодні західноєвропейський світ традиційно не вважає нашу державу країною, яка має тотожну з ним цивілізаційну приналежність. Українська культурна матриця відторгає як однобічно індивідуалістичну прозахідну, так і однозначно колективістську (типу східної) форми організації суспільно-політичного життя⁷. Тому дослідники говорять про особливу євразійську цивілізацію. **Щодо майбутнього України, то в умовах переможної навали західних культурних цінностей вона не має альтернативи перетворенню на незалежну національну державу європейського зразка (Польща, Швеція, Чехія, Угорщина, Фінляндія тощо)**⁸. Проте специфіка минулого нашої країни зумовлює особливість її входження до Європейської спільноти, з одного боку, і підтримання старих дружніх зв'язків із сусідніми слов'янськими народами, запозичення важливих надбань їхнього соціально-економічного та культурного розвитку.

Наша країна як носій цінностей православної християнської цивілізації водночас є посередником у міжкультурних контактах Сходу і Заходу. Проте, як бачимо, вона більше тяжіє до західного типу суспільства, що проявляється у відкритості, демократизмі, прагненнях до засвоєння нового. Україна – європейська країна, українська культура є складовою європейської культури, тому головним зовнішньополітичним орієнтиром для нашої держави є країни Заходу. Ми погоджуємося з думкою історика В. Скоблика, який із цього приводу зазначав, що українці повинні прагнути до тісних взаємозв'язків із західною цивілізацією не для того, щоб «втекти» від православних народів-сусідів. Навпаки, українці мають повернути собі ту провідну роль у східно-християнському світі, яка їм раніше (в окремі періоди історії і в окремих сферах, зокрема, у духовно-культурній)

7 Гончаревський В. Україна в процесі європейської інтеграції: цивілізаційний вимір в сучасній вітчизняній історіографії. Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Вип. 27. К. : УНІСЕРВ, 2008. С.86.

8 Залізник Л. Минуле та майбутнє Східної Європи очима А. Тойнбі. Україна: людина, суспільство, природа. Третя щорічна наукова конференція, присвячена 400-й річниці народження і 350-й річниці смерті Петра Могили. Тези доповідей. К. 23-24 січня 1997. С.11.

належала⁹.

Цивілізаційна унікальність географічного розташування нашої країни відбилася на формуванні психологічних рис характеру українців. Межове, пограничне культурно-історичне буття українського народу між західноєвропейською і східноєвропейською цивілізаціями як глибинне порогове явище створило українця – людину миттєвої зміни настрою з роздвоєністю психологічної вдачі на жіночо-природне й чоловіче-вольове начало, що ідентифікує народ, який звик існувати на розломі цивілізацій. Ця обставина суттєво впливає на багатовекторну зовнішньополітичну орієнтацію Української держави, яка формально спрямована на Захід, проте не сходить з азійського Сходу.

Східнохристиянська цивілізація розвивалася в умовах наростаючого тиску з боку більш ефективної через динамічний ринок західноєвропейської. Сутички християнських Заходу та Сходу точаться переважно на землях українців, білорусів, балтів, чим значною мірою пояснюється драматизм історичної долі та довга бездержавність цих народів.

Визначаючи самобутність України у контексті цивілізаційного підходу, треба мати на увазі, що цивілізація як процес – це історичний рух людства від стану дикості і варварства, тобто вся історія в аспекті зміни культури у найширшому розумінні концепту. При цьому мається на увазі не лише релігія та мистецтво, але й побут, виробництво (технічне та економічне), організація управління, політика. Рух людства до цивілізованості відбувався не єдиним потоком, а у вигляді окремих напрямів – конкретних, або локальних, цивілізацій. Кожна з них виникала у визначених історичних умовах, що передбачали взаємодію суспільства з активно діючим середовищем. Цілісність і безперервність такого соціокультурного утворення не відкидає протиріч, конфліктів, внутрішньоцивілізаційних війн, революцій, переходів спільноти від однієї форми конкретної цивілізації до іншої, яка іноді кардинально відрізняється від попередньої. Саме так відбувається цивілізаційна динаміка, яка дозволяє соціокультурному утворенню зберігати відносну ідентичність. Цивілізація такого суспільства безперервно трансформується у мінливих умовах, втрачає одні якості та набуває інших, проте зберігає при цьому свої «інваріанти» – найбільш активні компоненти, що складають її ядро: національний характер («національні архетипи»), відносини народу і влади, модель управління та інші.

9 Скоблик В. Історія Русі-України XI-XVIII ст. у контексті міжцивілізаційних відносин (особливості тойнбіанської інтерпретації). Український історичний журнал. 1998. № 5. С. 25.

Цивілізаційна самобутність повинна вивчатися лише у сукупності із дослідженням історичного середовища, в якому сформувалось, існувало та розвивалось суспільство. Зазвичай навколишні умови розглядаються як вплив природи на історію й культуру спільноти, що інколи переростає у географічний детермінізм при поясненні розвитку історії та культури окремих країн (східних цивілізацій, стародавньої Греції, Японії).

Отже, розглядаючи українську самобутність у контексті цивілізаційного підходу, необхідно наголосити на тому, що неповторність і унікальність нашої культури зумовлена поєднанням та переплетінням рис, притаманних двом макроцивілізаціям – Сходу і Заходу. В минулому українське суспільство було «відкритим» для зовнішніх впливів, що зумовило його прагнення до інтеграції із західноєвропейським світом. Елементи східної моделі розвитку, які проникли в Україну через православ'я, прижилися на національному ґрунті і перетворилися на складову української ментальності, яка, будучи духовно-історичним проявом цілісного світосприйняття, втілювалася у культурних цінностях народу.

Список використаних джерел

1. Глотов Б. Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу: автореф. дис.д-р іст. наук. Дніпропетровськ. 2008. 32 с.
2. Гончаревський В. Дослідження середньовічної історії України у контексті використання цивілізаційного підходу в сучасній вітчизняній історіографії. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2011. № 4 (51). С. 98-102.
3. Гончаревський В. Україна в процесі європейської інтеграції: цивілізаційний вимір в сучасній вітчизняній історіографії. Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. Вип. 27. К. : УНІСЕРВ, 2008. С.82-88.
4. Залізняк Л. Минуле та майбутнє Східної Європи очима А. Тойнбі. Україна: людина, суспільство, природа. Третя щорічна наукова конференція, присвячена 400-й річниці народження і 350-й річниці смерті Петра Могили. Тези доповідей. К. 23-24 січня 1997. С. 9-11.
5. Кравченко П. Вітчизняний культурно-історичний досвід у системі сучасного державотворення (Соціально-філософські аспекти). К. : ГЕНЕЗА, 2001. 332 с.

6. Скоблик В. Історія Русі-України XI-XVIII ст. у контексті міжцивілізаційних відносин (особливості тоїнбіанської інтерпретації) *Український історичний журнал*. 1998. № 5. С.16-29.
7. Тойнби А. Постыжение истории: Пер. с англ. / Сост. Огурцов А.П.; Вступ. ст. Уколовой В.И.; Закл. ст. Рашковского Е.Б. М. : Прогресс, 2003. 608 с. (Историческая библиотека).

Contact:

Вощенко В.Ю.,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства,
кандидат філософських наук
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Вощенко Вікторія Юріївна, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства, кандидат філософських наук. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія та філософія історії, історія філософії. Понад 60 публікацій наукового та навчально-методичного спрямування, з поміж яких 15 статей у фахових виданнях, 2 навчальні посібники, 1 колективна монографія, 2 авторських свідоцтва на твір.

Денисовець І.В.,

доцент кафедри українознавства, культури та документознавства,
кандидат філологічних наук, доцент
Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

Денисовець Ірина Вікторівна, доцент кафедри українознавства, культури та документознавства, кандидат філологічних наук, доцент. Сфера наукових інтересів – функційна граматики сучасної української літературної мови, становлення української словотвірної термінології, мовні явища в сучасній українській дитячій прозі. Понад 90 публікацій наукового та навчально-методичного характеру, зокрема: 1 публікація у виданні, яке включено до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 17 статей у фахових виданнях, 1 одноосібна монографія,

3 колективні монографії, 3 навчальних посібники,
2 авторських свідоцтва на твір. Пройшла науково-педагогічне стажування «Innovations in Higher Education: Global Trends and Regional Experience» у Технічному університеті м. Кошице (15-20 травня 2017 року м. Кошице, Словаччина), сертифікат № 206/2017 від 20 травня 2017 р.